

6. Йерогамни мотиви в българската поезия. Пенчо Славейковата Фрина.

Краят на 19-ти и началото на 20-ти век е периода на голямото разчупване на ледовете, когато еротиката започва да става фокус на литературното внимание – къде романтизирана, къде профанизирана, къде мистифицирана. Нас ни интересува третия аспект, който като в игра на огледало и було отразява и прикрива едновременно сакралното лице на ероса – лицето му на мистерия, на религиозно тайнство.

Този аспект на ероса е осветен в поемата на Пенчо Славейков „Фрина“. На пръв поглед тя изглежда да третира темата за йерогамия с изкупващо женско начало, но всъщност е твърде далеч от класическата християнска схема на изкупление от целомъдрената Психика в нейното пречистено състояние. Женското начало във „Фрина“ е езическа богиня, която не е никак целомъдрена. В случая това е богинята на любовта Афродита (Киприда), възплътена в атинската хетера Фрина.

Фрина е историческа фигура. Служила е за модел на Праксител при извайването на Венера Книдоска. В поемата на Славейков нейната изключителната хубост се превръща във врата за религиозна сублимация на ероса. Временната „йерогамия“ става възможна в ложето на хетерата; последната е неземно хубава и земно достъпна. Що се касае до християнското разбиране за греха (съблазънта), поемата е поставена безопасно в епохата на класическата античност, когато чувствеността не е порок.

Ранна есен е, Атина спи морен сън след деметрините мистерии в Елевзин. Цяла нощ ехти глъчка в чертозите на хетерата Фрина, където пирува отбрано мъжко общество. И докато деметрините мистерии са за всички атиняни, „пир у Фрина – чест е за отбрани“. Той е нощен празник, който коронясва мистериите на елитните атински мъже – архонти, хелиасти и софисти.

Но в редиците на избраните има и почитатели, и врагове на хетерата. В спора, разгорял се между Ефтий и Хиперид, зад маските на неприятеля и приятеля се вихри дуел между враждебното на секса мизогинистко начало и либералната идея, склонна да прозре в еротиката врата към Абсолюта. Славейков не крие на чия везна клонят предпочитанията му – първият е описан като „плешивий, низколобен хелиаст, лукавец Ефтий“, а вторият като „сладкодумний Хиперид, чиято душа пръптеше като пеперуда около дивний лик на Фрина“.

В какво се опитва да убеди Ефтий насъбралите се? Че изкушението на Фрина разлъчва човек от Бог („Божественото праздненство без време напуснахме... Но кой е тоз безумец да възроптае: Фрина ни отлъчи от дълг свещен?“). Риторичен въпрос, с който Ефтий сам се поставя в позицията на „безумец“. Все пак, току-що изтеклите елевзински мистерии го окуражават да противопостави хубавицата на „божественото праздненство“, напуснато без време. Извода: „Фрина ни отлъчи от дълг свещен“.

Какво му отговаря Хиперид? Че олимпийците никак не странят от плътските наслади. Сам Зевс се е престорил на лебед, „за да може, божественост отмахнал, а со нея и дълг оставил настрана – наслада поне за миг, за кратък миг да вкуси от хубостта“. Ако божествеността е равносилна на „дълг свещен“, то самите богове я отхвърлят от време навреме, за да вкусят наслада – какво остава тогава за хората. („Или на боговете да подражаваш, ще да е престъпно?“ пита риторично на свой ред Хиперид.)

Хиперид, струва ми се, говори с гласа на Ницше. Тук е идеята на философа за олимпийските богове, които изкупват човешкия живот като го живеят самите те;

идеята за олимпийците като естетизирани проекции на елините, като гигантско аполоново огледало, с което хеленистичната воля се противопоставя на страданията. А страданията далеч не са ценени през античността така, както по-късно при християнството. Нещо повече – чувствеността е оневинена от чувственото поведение на боговете. Хубостта също не е порок. („Пред боговете грехът не грях се смята, / ако се той допадне с хубост тям.«) Светът е естетически, а не като морален феномен – оттук следва, че грехът, облечен в красота, е априори изкупен. Толкова много идеи на Ницше се преплитат в речта на «сладкодумний» Хиперид, че ясно виждаме зад неговия образ лика на Пенчо Славейков – сам горещ ницшеанец, преклонил чрез Хиперид на финала «лавровенчано чело» пред хетерата.

Изкуплението на Фрина има еротична обвивка, но религиозна сърцевина – това пък е посланието на хетерата. Без излишна скромност тя въздига хубостта до религиозна категория, която заслужава живия си храм: «И не при Елевзис, а в моя храм да дойде, който има душа и нея иска не напусто да принесе за жертва.» Такава позиция е твърде елитарна – за обществото, гледащо на еротиката като на антисоциална стихия, храмът на Фрина е кощунство с установения от боговете ред; (неслучайно враждебен на Фрина е Ефтий, който като хелиаст – в смисъл съдебен представител на гражданството – се чувства задължен да се противопостави на антиобществената страст, въплътена във Фрина; обратно – нейният адвокат Хиперид олицетворява либералното артистично начало, нехаещо за социалните конвенции).

Фрина не се бои от прометеевски жестове: «Тълпата пълни храмовете; храма на Хубостта е само за избрани. Там няма достъп онзи, на когото плътта е сал отрепка на душата! На Фрина Храмът място за такива не е; и нека те да се тълпят во храмове, където боговете говеда само възприемат жертва!»

Разграничението между тълпа и избрани също е ницшеански мотив; тук той е положен в религиозен контекст. Религията на тълпата е конвенционална – тя гравитира около «говедата», които простолюдието принася в жертва на боговете за да изпроси успехи, плодородие, военна победа и т.н. Обратно, религията на избраниците е за този «който има душа» и на когото плътта не е «сал отрепка на душата». Душа и плът трябва да са еднакво скъпи на пристъпващия в храма на Хубостта; те трябва да са в пълна хармония, защото вкусвайки «амброзий животворен» от «тялото Кипридино», мъжът се потапя в купела на оргазмената любов, където телата се сливат в общ дух, а душите в общо тяло. Този сублимен миг е наречен от Фрина «самозабрава» – онази разтеглена секунда, когато човек се разтваря в естеството, губейки границите си («и с боговете равен се усети,/ за миг, поне за кратък миг в живота»).

Фрина е вратата към този екстаз; нейното тяло е храм, в който поклонникът принася тялото и душата си, за да излезе пречистен в огъня на ероса като къс благороден метал. Тук става дума за вид еротична алхимия като врата към Абсолюта – алхимия, която изисква своя жрец, своята богиня. Жива богиня е Фрина – и пурпурният ѝ хитон е като хубостта ѝ, закриваща временно прозореца към божествения свят. Възклицанието на Хиперид в мига на нейното ритуално разголване пред архонтите «на вас туй дивно тяло не вее ли небесно откровение!» става акт на публична сакрализация, въздигащ свършеното женско тяло в религиозна категория. Тази екзалтация е необходима, защото животът на Фрина е в опасност – елитността на нейната алхимична позиция се е стеснила в две последователни нощи до опасни граници. Ако в нощта след елевзинските мистерии в дома на Фрина пируват избрани

атиняни, то в следващата нощ на нейна страна е само предания Хиперид. Каймакът на атинските мъже, доскоро пируващ в палата ѝ, сега е готов да я осъди на пребиване с камъни. Готов да унищожи плътта, която толкова много го вълнува.

Сцената на трибунала, на отмъщението на мъжете, които дълбоко в себе си харесват Фрина, осветява механизмите на подсъзнателния страх на човека от това, което не е в негов контрол – в това число и еротиката. Човек мрази това, което не може да контролира – а Фрина е оттатък социалния контрол. Опасно екстремална е нейната позиция, яздейца тънката линия между човешкия и божествения свят и носеща в себе си семената на заплахата от божия гняв. И ето, в мига преди присъдата, когато всичко изглежда изгубено, Фрина разбира, че е ударил часа на последния ѝ жест – да премине границата между човешко и божествено и да влезе триумфално в света на олимпийците. Тя се разголява драматично, Хиперид възкликва патетично... и трибуналот е грабнат. Всички «омаяни в безмълвие стояха». Границата е премината, екзалтираната тълпа я понася към храма на Афродита. Фрина отново влиза в обществото – през задната му врата, като емблема на стихия, която е толкова плашеща, че е по-безопасно да се обожестви, отколкото да се скверни.

Езическа и номинативна богиня е Славейковата Фрина. Тя няма релационните характеристики на християнската богиня. Лишена от релация с мъжкия Бог, тя е лишена от трансцендентност. От чертога на пируващите през трибунала към храма на Афродита – това е нейния път в обществото: път на полужена-полубогиня, смъртна красавица с безсмъртна субстанция, наречена Хубост.

Мимолетен е екстаза, към който Фрина е вратата. Положен върху Кипридиното ложе, той няма как да е повече от «кратък миг в живота». Дори да е облечен в религиозна символика, той е квазирелигиозен по силата на своята мимолетност. За да е истинско йерогамното изкупление, то трябва да е крайно и необратимо.

Пейо Яворов е певец на крайното йерогамно изкупление. Негов посредник не е съблазнителна хетера, а непорочна девица. Символиката, в която е облечен жадувания религиозен опит на Яворов, не е езическа, а християнска. Тя е гностичната символика на йерогамията на първичната субект-обектна двойка от Логос и Психика.